

DOI <https://doi.org/10.51647/kelm.2021.2.2.3>

TREŚĆ SAMODZIELNEGO SZKOLENIA KADETÓW JAKO FORMY ORGANIZACJI PROCESU EDUKACYJNEGO WOJSKOWYCH INSTYTUCJI SZKOLNICTWA WYŻSZEGO

Yuulia Suprunchuk

docent Katedry Języków Obcych

Żytomierskiego Instytutu Wojskowego imienia S.P. Korolowa

(Żytomierz, Ukraina)

ORCID ID: 0000-0003-3600-505X

e-mail: suprunchuk_yuliia@ukr.net

Adnotacja. W artykule omówiono treść i znaczenie organizacji samodzielnego szkolenia kadetów wojskowych instytucji szkolnictwa wyższego. Samodzielne szkolenie jest brane pod uwagę w kontekście podejścia kompetencyjnego, ponieważ to ono określa skutecznie ukierunkowany kierunek edukacji wojskowej. Dokonano porównania organizacji i treści samodzielnej pracy w cywilnych i wojskowych instytucjach szkolnictwa wyższego. Określono funkcje i specyfikę samodzielnego szkolenia kadetów w wojskowych instytucjach szkolnictwa wyższego. Rozgraniczono pojęcia „samodzielną pracę kadetów” i „samodzielne szkolenie kadetów”. Przeanalizowano miejsce i funkcje samodzielnego szkolenia kadetów jako formy organizacji procesu edukacyjnego wojskowych instytucji szkolnictwa wyższego. Ustalono, że samodzielne szkolenie kadetów zapewnia takie ważne umiejętności: samodzielną analizę otrzymanych informacji, uzyskanie niezbędnych informacji, odpowiednią ocenę i zastosowanie oryginalnych danych do skutecznego rozwiązywania zadań, rozwój zdolności twórczych i refleksyjnych kadetów.

Słowa kluczowe: samodzielne przygotowanie, samodzielna praca, czas audytoryjny, czas pozalekcyjny.

CONCEPT OF CADETS' INDEPENDENT STUDY AS A FORM OF EDUCATIONAL ORGANIZATION AT MILITARY HIGHER ESTABLISHMENTS

Yuulia Suprunchuk

Associate Professor at Foreign Languages Department

Korolyov Zhytomyr Military Institute (Zhytomyr, Ukraine)

ORCID ID: 0000-0003-3600-505X

e-mail: suprunchuk_yuliia@ukr.net

Abstract. The article deals with the concept and importance of organizing cadets' independent study at military higher establishments. Independent study is viewed from the competency approach, as it determines the learning outcomes. A comparison of the organization and concept of independent study in civilian and military institutions of higher education is being held. The functions and peculiarities of cadets' independent study at military higher establishments are determined. The difference between the notions “cadets' independent work” and “cadets' independent study” is distinguished. The role and functions of cadets' independent study as a form of educational organization at military higher establishments are analyzed. It is defined that cadets' independent study provides the following important skills: the independent analysis of the information obtained, the reception of the necessary information, the proper evaluation and application of the raw data in order to solve tasks given effectively, the development of creative and reflective abilities of cadets.

Key words: independent study, independent work, study hours, extracurricular hours.

ЗМІСТ САМОСТІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ КУРСАНТІВ ЯК ФОРМИ ОРГАНІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ ВІЙСЬКОВИХ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Юлія Супрунчук

доцент кафедри іноземних мов

Житомирського військового інституту імені С. П. Корольова (Житомир, Україна)

ORCID ID: 0000-0003-3600-505X

e-mail: suprunchuk_yuliia@ukr.net

Анотація. У статті йдеться про зміст і важливість організації самостійної підготовки курсантів військових закладів вищої освіти. Самостійну підготовку розглянуто в контексті компетентнісного підходу, оскільки саме він визначає результативно цільову спрямованість військової освіти. Проведено порівняння організації і змісту самостійної роботи у цивільних та військових закладах вищої освіти. Визначено функції та специфіку самостійної підготовки курсантів у військових закладах вищої освіти. Розмежовано поняття «самостійна робота курсантів» та «самостійна підготовка курсантів». Проаналізовано місце та функції самостійної підготовки курсантів як форми організації освітнього процесу військових закладів вищої освіти. Встановлено, що самостійна підготовка

курсантів забезпечує такі важливі вміння: самостійно аналізувати отриману інформацію, одержувати потрібні відомості, адекватно оцінювати та застосовувати вихідні дані для ефективного вирішення поставлених задач, розвиток творчих та рефлексивних здібностей курсантів.

Ключові слова: самостійна підготовка, самостійна робота, аудиторний час, позанавчальний час.

Вступ. Відповідно до Положення про особливості організації освітньої діяльності у вищих військових навчальних закладах Міністерства оборони України та військових навчальних підрозділах закладів вищої освіти (наказ Міністерства оборони України від 09.01.2020 № 4) здійснюється навчання курсантів у військових закладах вищої освіти Збройних Сил України та військових навчальних підрозділах (ВНП) закладів вищої освіти України, спрямоване на створення системи військової освіти, яка забезпечить навчання та підготовку офіцерського, сержантського (старшинського) складу з метою набуття курсантами нових освітніх і професійних компетентностей. Метою освітнього процесу у вищому військовому закладі є здобуття курсантами компетентностей у технічній, військовій, науково-природничій та гуманітарній сферах, які необхідні майбутнім фахівцям для професійної діяльності та їх всебічного розвитку. Відмінністю компетентнісного підходу від знаннєвого є те, що переважаючим компонентом освітнього процесу є практика та самостійна робота.

Основна частина. Головна мета самостійної роботи курсантів – формування пізнавальної активності, засвоєння основних умінь та навичок роботи з навчальними матеріалами, поглиблення та розширення вже набутих знань, підвищення рівня організованості. Навчальний час, відведений на самостійну роботу курсанта, регламентується навчальним (робочим навчальним) планом і повинен складати не менше ніж 1/3 для початкового рівня (короткого циклу) вищої освіти та першого (бакалаврського) рівня, 1/2 для другого (магістерського) рівня загального обсягу навчального часу, відведеного на вивчення конкретної навчальної дисципліни. Ураховуючи, що загальне тижневе навантаження курсанта складає 54 години, тижневе навчальне навантаження на виконання навчального плану буде складати 45 годин, щотижнева самостійна робота повинна складати не менше ніж 24 години для початкового рівня (короткого циклу) вищої освіти та першого (бакалаврського) рівня та не менше ніж 30 годин загального обсягу навчального часу для другого (магістерського) рівня вищої освіти. Зміст самостійної роботи курсанта над конкретною навчальною дисципліною визначається робочою програмою навчальної дисципліни, навчально-методичними матеріалами, завданнями та вказівками науково-педагогічного (педагогічного) працівника.

Самостійна робота курсанта забезпечується інформаційно-методичними засобами (підручники, посібники) та матеріально-технічними засобами (макети, тренажери, елементи озброєння та військової техніки), передбаченими робочою програмою навчальної дисципліни. Крім того, для самостійної роботи курсанта рекомендується відповідна наукова та професійна навчальна література. Навчально-методичні матеріали для самостійної роботи курсантів також повинні передбачати можливість проведення самоконтролю.

Самостійна робота курсанта з вивчення навчального матеріалу з конкретної дисципліни має проводитися в навчальних аудиторіях, спеціалізованих класах, бібліотеці, навчальних кабінетах, комп'ютерних класах, лабораторіях, бібліотеках. Для забезпечення належних умов самостійної роботи курсантів на зразках озброєння та військової техніки, у комп'ютерних комплексах, на інших навчальних об'єктах підвищеної небезпеки ця робота може здійснюватися за попередньо складеним кафедрою графіком під керівництвом особового складу кафедр з наданням необхідної консультації або допомоги.

Створення умов для плідної самостійної роботи курсантів покладається на керівників (начальників) структурних підрозділів військових закладів. Безпосередньо організовують її командири підрозділів курсантів. Облік самостійної роботи курсантів ведуть командири підрозділів у журналі обліку навчальних занять (розділ обліку самостійної роботи).

Варто зацентувати увагу на поняттях «самостійна робота» та «самостійна підготовка». Під «самостійною роботою» ми розуміємо метод навчально-пізнавальної діяльності курсантів, який спрямовує і контролює викладач або сам курсант. Самостійна робота курсантів продовжується протягом усього навчального часу на заняттях будь-якого виду та під час самостійної підготовки. Тому в організації самостійної роботи курсантів військових закладів вищої освіти слід враховувати зміст навчальної дисципліни, рівень освіти та ступінь підготовленості курсантів, необхідність упорядкування їх навантаження під час самостійної підготовки, використання сучасних педагогічних технологій навчання.

«Самостійну підготовку» ми розглядаємо як одну з форм організації освітнього процесу військових закладів вищої освіти, яка є суттєвою його частиною. Години самостійної підготовки визначаються розпорядком дня військового навчального закладу, згідно з яким тривалість занять самостійної підготовки в навчальний день – 2-4 години. Навчальний час, відведений на самостійну підготовку курсантів регламентується програмою навчальної дисципліни та робочою програмою навчальної дисципліни. Зміст роботи курсантів під час самостійної підготовки над конкретною дисципліною визначається робочою програмою навчальної дисципліни, методичними матеріалами, завданнями та вказівками викладача.

Організація самостійної підготовки на адміністративному рівні достатньо добре розроблена: чітко визначені обов'язки начальників факультетів, науково-педагогічних працівників, начальників курсів, курсових офіцерів, командирів навчальних груп, командирів стройових відділень та чергових в навчальних групах.

Самостійна підготовка курсантів починається з шиккування всього курсу, яке проводить начальник курсу. Після шиккування відбувається розподіл особового складу на місця самостійної підготовки. Самостійна

підготовка курсантів проводиться, як правило, в складі навчальних груп в закріплених за ними аудиторіях, де за кожним курсантом закріплюється робоче місце. Забороняється змінювати аудиторії самостійної підготовки без погодження з начальником курсу. Деякі курсанти з дозволу командира групи можуть перебувати в читальних залах, у лабораторіях, у спеціальних центрах самопідготовки, в бібліотеці та на кафедрах. За десять хвилин до закінчення самостійної підготовки вони повинні повернутися в аудиторію, в якій знаходиться група.

Місце, що посідає в системі навчання самостійна підготовка як форма організації освітнього процесу, визначає її функції, а саме: освітня, навчальна, розвиваюча, виховна, функція професійної орієнтації, організаторська. Вона підводить підсумок таким організаційним формам як лекції, практичні, семінарські, лабораторні заняття тощо. В рамках кожної з цих форм повинна бути проведена певна діяльність для організації самостійної роботи. Функції самостійної підготовки курсантів визначають зміст навчання, виявляють взаємозв'язок між викладанням і навчанням. Практична доцільність функцій самостійної підготовки визначає її зміст, як форми організації освітнього процесу військових закладів вищої освіти.

Освітній процес у військових закладах вищої освіти будується на основі поєднання наукової, навчальної і виховної діяльності курсантів під час аудиторних занять згідно з розкладом та під керівництвом викладача і в позанавчальний час, що відведений розпорядком дня на виконання курсантами завдань самостійної навчальної діяльності, індивідуальної роботи, науково-дослідної роботи, завдань виховної та організаційної роботи. Професійні компетентності, які є об'єктом оцінювання результатів освітнього процесу, неможливо формувати тільки під час аудиторних занять або тільки в позанавчальний час, вони формуються безперервно протягом всього періоду навчання. Характер діяльності курсантів у позанавчальний час визначається їх діяльністю в аудиторний час. Бірюков у своїх дослідженнях розглядає характер діяльності курсантів в аудиторний час як навчально-пізнавальну діяльність, виховання, розвиток та психолого-педагогічну підготовку під керівництвом викладача. В той час, як характер діяльності курсантів в позанавчальний час, включає службову діяльність, виконання організаційних заходів, навчально-пізнавальну діяльність, виховну роботу та психолого-педагогічну підготовку під керівництвом курсового офіцера (Бірюков, 2010: 47). Отже, процес засвоєння курсантами знань, умінь та навичок, формування компетентностей, розвиток здібностей в аудиторний та позанавчальний час – це цілісний структурний компонент освітнього процесу військового закладу вищої освіти.

Взаємозв'язок навчальної діяльності курсантів в аудиторний та позанавчальний час та місце самостійної підготовки в освітньому процесі військового закладу вищої освіти подано в таблиці 1 (на основі Положення про організацію освітнього процесу Житомирського військового інституту імені С.П. Корольова. Протокол від 18 жовтня 2015 року № 2).

Навчальна діяльність у військовому закладі вищої освіти здійснюється у наступних формах: навчальні заняття, виконання індивідуальних завдань, самостійна підготовка, практична підготовка, контрольні заходи. Індивідуальні заняття (консультації) проводяться з курсантами в години самостійної підготовки під керівництвом викладачів.

Позанавчальний час – це час курсантів, відведений розпорядком дня для виконання завдань самостійної навчальної діяльності, індивідуальної роботи з викладачами, науково-дослідної роботи, завдань виховної та службової діяльності. У межах позанавчального часу курсанти виконують завдання, яка обумовлені: вимогами освітніх програм та програм навчальних дисциплін, завданнями навчально-педагогічних працівників на самостійну підготовку, індивідуальним завданнями викладачів, науково-дослідною роботою, індивідуальними потребами щодо додаткової роботи над засвоєнням навчального матеріалу з окремих дисциплін, завданнями індивідуально-виховної роботи, завданнями склужбової діяльності, заходів розпорядку дня та керівництва курсу.

Підсумуємо специфіку позанавчального часу в контексті організації освітнього процесу військових закладів вищої освіти. До специфіки позанавчального часу відносять:

- визначення в часі й обмеженість розпорядком дня, проте вона має більш вільний та невимушений характер;
- більшу тривалість та обсяг у порівнянні з аудиторним часом;
- спрямованість на діяльність, не пов'язану з плановими обов'язковими заняттями, яка максимально спрямована на самостійність та індивідуальний підхід курсанта до вирішення навчальних завдань;
- взаємозв'язок з аудиторним часом щодо формування значущих компетентностей майбутніх фахівців;
- варіативність, гнучкість, надання курсантам самостійно обирати форми і методи організації поза навчальної діяльності, більші можливості для розкриття потенціалу та творчих здібностей кожного курсанта.

Проаналізуємо суттєві ознаки, що характеризують позанавчальний час: організація самостійної підготовки, науково-дослідна робота, самореалізація в суспільній та творчій самодіяльності, виконання службових завдань.

Згідно з розпорядком дня (рис. 1) розподіл аудиторного та позанавчального часу курсантів молодших курсів від підйому до відбою за добу складає 16 годин, зокрема навчальним заняттям згідно з розкладом відводиться 5 годин 15 хвилин, самостійній підготовці – 3 години 15 хвилин, організаційним заходам згідно з розпорядком дня та керівництва курсу – 6 годин 5 хвилин і особистий час складає 1 годину 25 хвилин.

Таблиця 1

Взаємозв'язок навчальної діяльності курсантів в аудиторний та позанавчальний час

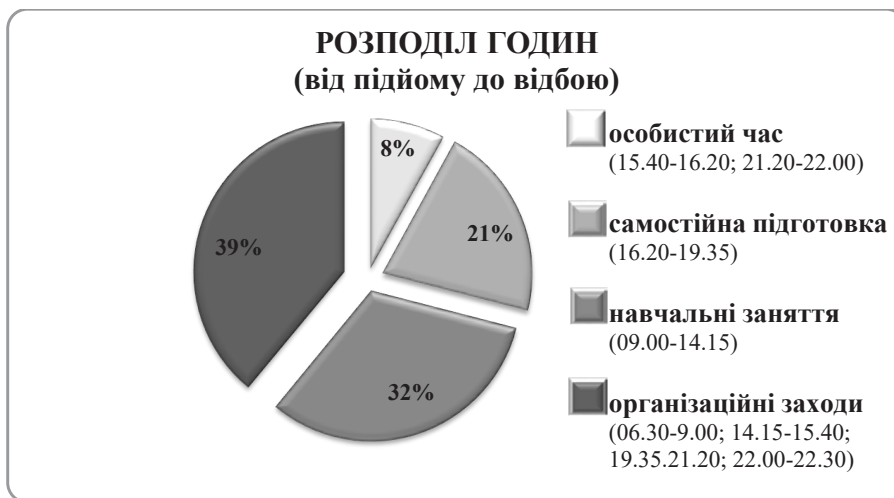
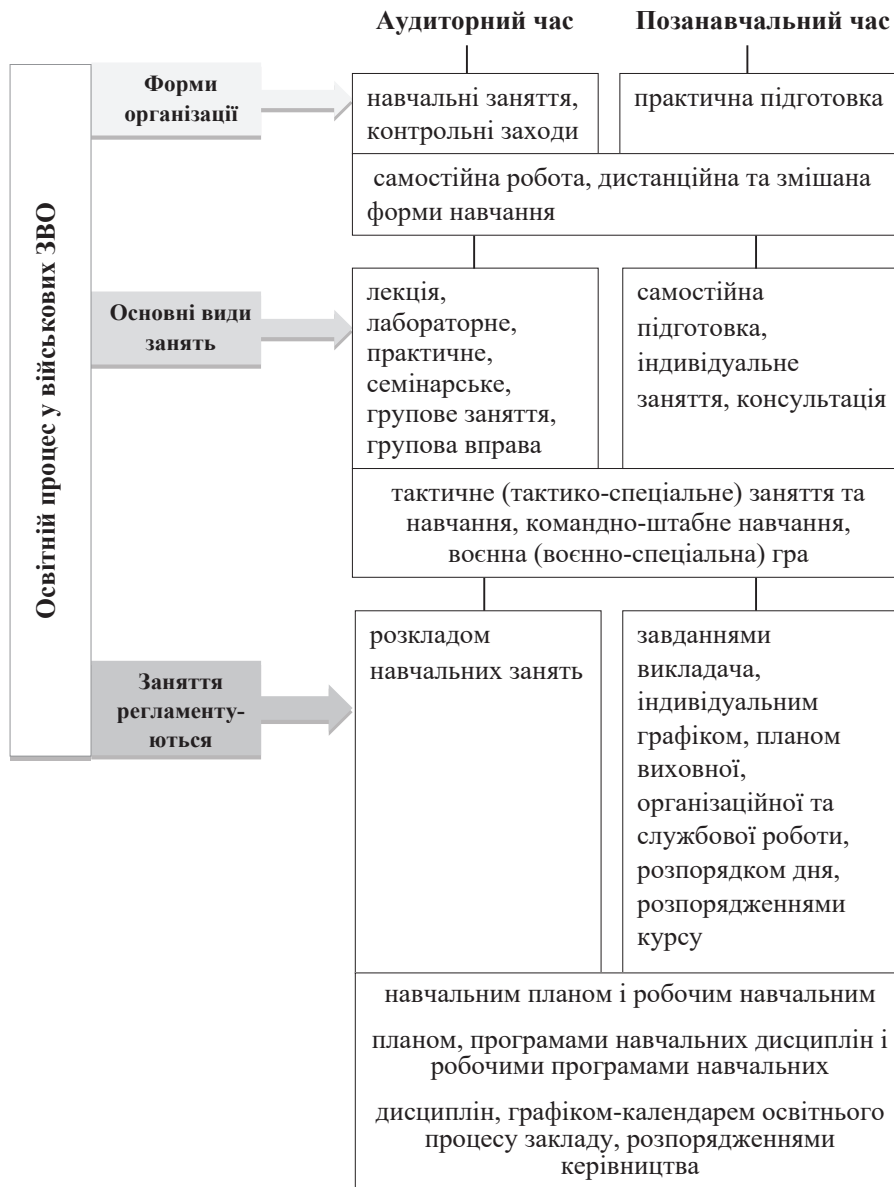

Рис. 1

Отже, з діаграми видно, що навчальна діяльність курсантів загалом складає 53 %, де самостійна підготовка становить 21 %, а це значний ресурс у плані формування компетентностей курсантів. За умов цілеспрямованого та системного використання цього ресурсу навчальний процес досягне стану безперервності, цілісності та завершеності. (висновок) На відміну від аудиторних занять, навчальна діяльність курсантів в годині самостійної підготовки менш формалізована та структурована в площині її організації і контролю, відповідно, вимагає ретельного дослідження.

Зміст та характер завдань, що виконують курсанти в години самостійної підготовки (рис. 2), визначають вид діяльності в цей часовий період: навчальна, виховна, розвиваюча, пошуково-дослідна, творча).

Рис. 2. Завдання, що виконують курсанти в години самостійної підготовки

Отже, самостійна підготовка в освітньому процесі військових закладів вищої освіти – це вид заняття в позанавчальний час, метою якого в контексті формування мовленнєвої компетентності (мовної підготовки) є відпрацювання та засвоєння навчального матеріалу, закріплення та поглиблення знань, умінь та навичок; виконання індивідуальних завдань з навчальних дисциплін (курсіві роботи (проекти), розрахунково-графічні роботи, реферати тощо), воєнно-наукових і атестаційних робіт; підготовки до майбутніх занять та контрольних заходів; формування у курсантів (слухачів, студентів) культури розумової праці, самостійності та ініціативи у пошуку та набутті знань. У години самостійної підготовки курсанти виконують завдання, які та регламентується обумовлені: вимогами навчальних програм та дисциплін, завданнями викладачів на самостійну підготовку, індивідуальними завданнями викладачів, науково-дослідною роботою, індивідуальними потребами в плані додаткової роботи над засвоєнням навчального матеріалу з окремих дисциплін, завданнями індивідуально-виховної роботи, завданнями організаційної роботи, заходів розпорядку дня та керівництва курсу, вимогами службової діяльності, повсякденної діяльності.

Можемо зробити висновок, для того, щоб курсанти могли продуктивно займатися навчальною діяльністю в години самостійної підготовки, необхідно, щоб вони самостійно вміли: формулювати та реалізовувати мету, завдання певного виду діяльності та визначати способи їх досягнення; планувати заходи та реалізувати модель їх виконання; розвивати увагу, пам'ять та критичне мислення. З метою успішного вирішення цих завдань, курсантам необхідно мати сформовані навички та вміння самостійної роботи, належну психологічну підготовку, високі моральні та інтелектуальні якості, достатній рівень рефлексії, самооцінки та самоорганізованості, належні вольові якості та здатність брати на себе відповідальність за вирішення практичних задач.

Організація освітнього процесу у військових закладах вищої освіти має свої особливості, зумовлені як метою, так і змістом і характером діяльності курсантів, науково-педагогічних працівників, командного складу. Ці особливості зумовлені специфікою служби, а саме: повсякденною службовою діяльністю, використанням інформації з обмеженим доступом, проведенням щодня різних видів занять, фізичних тренувань, тактичних навчань та польових виходів, у тому числі з використанням озброєння та військової техніки.

Курсант військового закладу вищої освіти не може мати вільний час в розумінні цивільного закладу вищої освіти. Його час регламентований та розписаний розпорядком дня по хвиликах статутами, інструкціями, та спрямований на вирішення повсякденної службової діяльності курсантського колективу. Він не може звільнитись від відвідування самостійної підготовки, виконання елементів розпорядку дня, несення служби в добовому та інших видах наряду. В цьому проявляються відмінності в організації освітнього процесу у військових закладах вищої освіти та цивільних закладах вищої освіти.

У цивільних закладах вищої освіти, як правило, відсутні засоби здійснення контролю організації самостійної підготовки з боку деканату, студент вільний у виборі форм підготовки до занять. В той час, як весь час курсанта підпадає під безперервний контроль організаторів освітнього процесу військових закладів вищої освіти, що є важливим чинником та важелем запровадження нових форм роботи в організації навчальної діяльності курсантів.

На відміну від цивільних закладів вищої освіти, військові заклади вищої освіти мають свої специфічні особливості в організації освітньої діяльності:

1. Військові заклади вищої освіти здійснюють освітню та службову діяльність в цілодобовому регламентованому режимі.
2. Самостійна підготовка курсантів знаходиться під постійним контролем офіцерів стройових підрозділів, що дозволяє управляти та корегувати її.
3. У позанавчальній діяльності курсанти залучаються до несення служби в добових нарядах, виконання оперативних-службових завдань, не пов'язаних з навчальним планом та розкладом занять.
4. Обов'язкове відпрацювання пропущених занять та заборгованостей, що відповідає засадам модульної організації навчального процесу.
5. Переважання колективних форм організації діяльності курсантів, що формують риси колективної відповідальності за результати праці.

Істотна особливість освітнього процесу у військових закладах вищої освіти і його різниця від навчальних процесів цивільних закладів вищої освіти, також полягає в тому, що освітній процес здійснюється в умовах постійної бойової готовності військ і направлений на її забезпечення.

Навчання, виховання, розвиток і психологічна підготовка як цілеспрямована, взаємообумовлена діяльність викладачів і курсантів складають педагогічний процес вищого військового навчального закладу освіти, що являє собою складне структурно-функціональне утворення, яке включає навчальні і спортивні заняття, заняття в позанавчальний час, практику і стажування в військах. При цьому основою освітнього процесу військового закладу вищої освіти покликані бути самостійні заняття курсантів і їх самовиховання.

Окрім того, основна увага приділяється практичній підготовці курсантів. Наприклад, співвідношення теоретичного і практичного навчання має співвідношення 30 і 70 %, упроваджені планові системи тренувань і відробітку нормативів як в навчальний, так і в позаурочний час. Також передбачено проведення військового стажування курсантів у з'єднаннях і частинах постійної готовності в період інтенсивної бойової підготовки, участь курсантів в показових заняттях із бойової готовності. Тактичні, тактико-спеціальні, командно-штабні навчання і воєнні ігри проводяться безперервно відповідно до планів їх проведення.

Самостійність, як зазначено в «Педагогічному словнику» С.У. Гончаренко (Гончаренко, 1997: 297), – «одна з властивостей особистості. Характеризується двома факторами: по-перше, сукупністю засобів – знань, умінь і навичок, якими володіє особистість; по-друге, ставленням особистості до процесу діяльності, її результатів і умов здійснення, а також зв'язками з іншими людьми, які складаються в процесі діяльності. Формування самостійності в процесі навчання – одне з основних завдань навчання».

Висновки. Уміння курсанта планувати власну самостійну роботу залежить від його умінь організувати розумову працю, що також вкрай необхідно майбутньому фахівцю, оскільки саме це становить основу його професійної діяльності. Сьогодні досить часто можна почути таку думку, що майбутнього спеціаліста необхідно привчати до нестандартного мислення. Ці навички відточуються у процесі самостійної роботи. Самостійність стає професійно необхідною якістю особистості будь-якого спеціаліста. Отже, у військовому закладі самостійна робота курсантів посідає вагоме місце. Вона передбачає обов'язкове оволодіння прийомами самостійного набуття знань та їх наступного творчого використання. Організація розумової діяльності забезпечує сприйняття, усвідомлення, запам'ятовування, узагальнення, готовність до пошуку необхідного рішення. Курсант тим самим розвиває самосвідомість, самодисципліну, особисту відповідальність, отримує задоволення від самовдосконалення, самопізнання, самореалізації.

На підставі порівняння організації самостійної роботи студентів і курсантів, нами сформульована сутність самостійної підготовки курсантів – це самостійна навчальна діяльність курсантів, яка здійснюється в заплановані години, визначається взаємодією викладача, офіцера та курсанта, за умови застосування різних методів активізації навчання, результатом якої, є самостійне формування у курсантів знань, вмінь і навичок, необхідних майбутньому офіцеру.

З наведених специфічних ознак позанавчального часу, можемо визначити наявність додаткових невикористаних ресурсів, які можна задіяти для підвищення успішності та якості формування необхідних компетентностей курсантів, зокрема: визначений обсяг та тривалість самостійної підготовки, самостійність курсантів у виборі форм і методів організації навчальної діяльності в години самостійної підготовки.

Отже, специфіка самостійної підготовки курсантів спрямована на організацію науково-дослідної діяльності, розширенню знань, розвиток творчих і організаторських здібностей, розвиток логічного та критичного

мислення, прищеплює культуру розумової і фізичної праці, вчить самостійно працювати, прагнути досягти поставленої мети, формує професіоналізм майбутніх фахівців ще під час навчання у військовому закладі та постійно вдосконалюватися в обраній професії.

Список використаних джерел:

1. Бірюков П.В. Педагогічні умови ефективності використання поза аудиторного часу курсантами навчальних закладів МВС України : дис. ... канд. наук : 13.00.04; Київський національний університет внутрішніх справ. Київ, 2010. 250 с.
2. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник / гол. ред. С.У Головка. Київ : Либідь, 1997. 373 с. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0009714>.
3. Положення про особливості організації освітньої діяльності у вищих військових навчальних закладах Міністерства оборони України та військових навчальних підрозділах закладів вищої освіти : Наказ Міністерства оборони України від 9 січня 2020 р. № 4. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/RE34533.html.
4. Положення про організацію освітнього процесу Житомирського військового інституту імені С.П. Корольова : Протокол від 18 жовтня 2015 р. № 2.

References:

1. Biriukov P. V. (2010) Pedagogichni umovy efektyvnosti vykorystannia poza audytornoho chasu kursantamy navchalnykh zakladiv MVS Ukrainy. Dyser... kand. nauk: 13.00.04. Kyivskiyi natsionalnyi universytet vnutrishnikh sprav. – Kyiv, 2010. – 250 s. [in Ukrainian].
2. Honcharenko S. U. Ukrainyskyi pedagogichnyi slovnyk / Semen Honcharenko; [hol. red. S. Holovko]. – Kyiv: Lybid, 1997. – 373 s. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0009714> [in Ukrainian].
3. Polozhennia pro osoblyvosti orhanizatsii osvitnoi diialnosti u vyshchykh viiskovykh navchalnykh zakladakh Ministerstva oborony Ukrainy ta viiskovykh navchalnykh pidrozdilakh zakladiv vyshchoi osvity. Nakaz Ministerstva oborony Ukrainy vid 09.01.2020 № 4. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/RE34533.html [in Ukrainian].
4. Polozhennia pro orhanizatsiiu osvitnoho protsesu Zhytomyrskoho viiskovoho instytutu imeni S. P. Korolova. Protokol vid "18" zhovtnia 2015 roku № 2 [in Ukrainian].